

2. Управление мотивацией : [учеб. пособие] / Ш. Ричи, П. Мартин ; пер. с англ. под ред. А.Е. Климова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – С. 393.

Надійшла 08.10.2011

УДК 339.6:338.4:677

О. В. ВОЛКОВА, О. С. РАССОЛОВ
Херсонський національний технічний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ВНУТРІШНІХ РЕЗЕРВІВ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ ПІДПРИЄМСТВ

Досліджено економічну сутність категорій «резерви» та «цілі». На основі їх узагальнень та узгоджень надано економічний зміст поняття «внутрішні резерви підприємств».

The economic substance categories "reserves" and "goals" are investigated. On the basis of generalizations and approvals given economic content of the concept of "internal reserves of enterprises."

Ключові слова: резерви, внутрішні резерви, резервні фонди, внутрішньовиробничі резерви.

Постановка проблеми. Можливість забезпечення нормального функціонування підприємства в нинішніх економічних умовах може забезпечити розумне використання внутрішніх резервів підприємств. Для розгляду механізму виникнення, руху резервів і їхньої реалізації необхідно зупинитися на визначенні економічної категорії "резерви". В нинішній час у науковій літературі залишаються дискусійними багато методичних питань визначення резервів, у тому числі й саме поняття «резерви» трактується по-різному.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У ряді літературних джерел [1, 2] до резервів відносять нові технічні засоби, технологію, прогресивні матеріали й інші нововведення, застосування яких підвищує ефективність діяльності підприємства. При цьому мається на увазі не використання наявних у підприємства ресурсів, а залучення додаткових джерел (введення нових потужностей, виділення матеріалів, техніки). У такому випадку мова йде не про резерви самого підприємства, а про деяку додаткову потребу в ресурсах.

Різним аспектам розгляду категорії "резерви" присвячені роботи багатьох провідних економістів [2–5]. Прямо або побічно питання формування виміру резервів ставляться майже у всіх дослідженнях, що стосуються підвищення ефективності виробництва (ріст фондівіддачі, зниження собівартості й т. д.). Але існуючі підходи до визначення сутності внутрішніх резервів значно різняться за своєю концепцією, не завжди враховують адресність виникнення та можливість їх кількісного підрахунку. Це ускладнює процеси прийняття управлінських рішень щодо ефективної реалізації цілей підприємства.

Постановка завдання – дослідити економічну сутність внутрішніх резервів підприємства з урахуванням їхнього впливу на можливість досягнення цілей підприємства.

Виклад основного матеріалу. Слово "резерв" походить від французького «запас» або від латинського «зберігати». Отже, слово "резерв" характеризує як запас чого-небудь, так і невикористані можливості заощадження чого-небудь. Варто виділити дві групи резервів: резервні фонди підприємства і внутрішньовиробничі резерви. Цілеспрямовано створені резерви – резервні фонди, що складаються із запасів палива, матеріалів, запасних частин, не встановленої техніки. Підприємство має у своєму розпорядженні також резервні потужності, резервну чисельність працівників і фінансові резерви. Резервні фонди мають цілком певне призначення, мобільні й можуть передаватися з одного виробничого підрозділу в інше. Резерви можуть сформуватися як деякий тимчасовий надлишок ресурсів під впливом випадкових факторів. Такого роду резерви піддаються виміру й обліку. Резервні фонди виступають маневреним джерелом, забезпечують гнучкість і безперервність виробництва й повинні мати оптимальні розміри. Вони створюються в збільшеному обсязі для майбутнього розширення виробництва, відновлення асортименту або переходу на нову технологію.

Друга група – так звані внутрішньовиробничі (внутрішні) резерви. Внутрішньовиробничі резерви перебувають у складі ресурсів, взаємодіючих у виробничому процесі, і виникають мимохідь в результаті якісної й кількісної невідповідності останніх один одному, а також виду й обсягу випуску продукції. Внутрішньовиробничі резерви можуть бути явними й прихованими. Резерви явного типу являють собою бездіяльні ресурси, за якими можна враховувати час введення й вибуття їх з виробничого процесу, а також визначати розмір цих резервів на основі візуальних спостережень, статистичних даних. Внутрішньовиробничі резерви носять прихований характер тоді, коли важко встановити, яка частина ресурсів і в який відрізок часу не функціонує, тобто не використовується, але викликає підвищення собівартості продукції (перевитрати сировини, енергії, підвищення трудових витрат, підвищена амортизація та інше).

В результаті аналізу поняття "резерви", що по-різному інтерпретуються рядом економістів, можна зробити висновок, що в одних випадках резерви розглядаються як економічна категорія, що має вартісні і натуральні вимірники [4], в інших – як невикористані можливості, при цьому мається на увазі не тільки невикористані ресурси, але й напрямок технічного розвитку, для реалізації якого потребуються додаткові ресурси ззовні.

Дуже часто резерви ототожують із втратами або вважають втратами будь-який вид нерационального використання ресурсів [6]. У цьому випадку резервами вважають можливе додаткове збільшення випуску продукції внаслідок усунення втрат.

Втратити можна те, що є. Самі ресурси не втрачаються, а має місце зниження ефективності їхнього використання. У процесі виробництва майже завжди присутні втрати ресурсів. Тому реальним резервом виступає зниження втрат до їхнього нормативного рівня.

Деякі автори дають визначення резервів як невикористані можливості збільшення випуску продукції при мінімальних витратах за рахунок найбільшого використання ресурсів і скорочення їхніх прямих втрат у процесі виробництва [3]. Це є спрощений варіант розуміння резервів, що пояснюється наступними причинами. По-перше, таке трактування стверджує, що резерви варто шукати лише тоді, коли мова йде про збільшення випуску продукції. Але підприємство може мати інші цілі в умовах ринкової економіки. По-друге, таке трактування спрощує підхід до розуміння сутності резервів, оскільки мова йде про прямі втрати ресурсів, тобто такі, які піддаються кількісному обрахунку.

Узагальнюючи вище сказане, можна зробити ще один важливий висновок: жодне визначення резервів, що зустрічається в літературі, не враховує той факт, що на підприємстві немає окремо взятого резерву або двох, або навіть трьох. Є цілий ряд різних резервів, які так чи інакше пов'язані між собою, тобто при поліпшенні однієї зі сторін господарської діяльності підприємства велика ймовірність погіршення положення в інших сферах виробництва.

З огляду на всі розглянуті моменти, можна сформулювати визначення резервів у такий спосіб: під внутрішніми резервами підприємств варто розуміти можливості прискорення досягнення цілей підприємства при дотриманні розумного економічного балансу всіх сторін його діяльності.

Визначаючи резерви як можливості досягнення цілей, необхідно розкрити саме поняття цих можливостей. У загальноприйнятому розумінні можливість – це засіб, умова, обставина, необхідна для здійснення чого-небудь [7]. Мати можливість означає мати у своєму розпорядженні необхідні умови, засоби.

Наведене тлумачення можливостей породжує важливі питання: 1) які умови і які обставини необхідні для того, щоб досягти тих або інших цілей? 2) чи є ці умови однаковими для всіх сфер виробництва або вони повинні бути конкретизовані стосовно до тієї або іншої цілі?

Необхідність постановки цих питань обумовлена тим, що результати діяльності будь-якої виробничої системи визначаються, по-перше, впливом умов зовнішнього середовища на вибір цілей і засобів їхнього досягнення, а, по-друге, впливом умов внутрішнього середовища на граничні можливості виробництва.

Говорячи про внутрішні можливості, варто звертати увагу, в першу чергу, на ті з них, які дозволяють постійно вдосконалювати виробничий потенціал підприємства, тобто розширювати його граничні можливості. Серед них можна зазначити наступні:

- здатність до швидкого переналадження виробництва за рахунок використання сучасних технологій;

- здатність оперативно корегувати цілі виробництва з урахуванням змін на ринку;

- здатність раціонально використовувати інвестиційні можливості;

- здатність забезпечити високий рівень конкурентоспроможності товарів і послуг та ін.

Перераховані умови не претендують на достатню повноту. Вони повинні бути доповнені й конкретизовані стосовно кожного конкретного випадку. Однак, вже цей неповний перелік можливостей, якими повинно володіти підприємство, показує наскільки складна проблема виживання, утримання позицій підприємства на ринку.

Можливості, як досягнення цілей підприємства, так і прискорення їхнього досягнення мають на меті наявність певних виробничих ресурсів. До складу будь-якого рівня ієрархії виробничої системи (підприємство, цех, ділянка, робоче місце) традиційно включають наступні ресурси [6]:

- технічні ресурси (особливості виробничого устаткування, інвентарю, основних і допоміжних матеріалів тощо);

- технологічні ресурси (динамічність методів технології, наявність конкурентоспроможних ідей, наукові доробки й ін.);

- кадрові ресурси (кваліфікаційний, демографічний склад працівників, їхня здатність адаптуватися до зміни цілей виробництва);

- просторові з (характер виробничих приміщень, території підприємства, комунікацій, можливість розширення та інше);

- ресурси організаційної структури системи управління (характер і гнучкість керуючої системи, швидкість проходження керуючих впливів тощо);

- інформаційні ресурси (характер інформації про саме виробництво й зовнішнє середовище, можливість її розширення й підвищення вірогідності тощо);

- фінансові ресурси (стан активів, ліквідність, наявність кредитних ліній та інше).

Кожний із зазначених видів ресурсів являє собою сукупність можливостей досягнення цілей підприємства. Це означає, що, маючи у своєму розпорядженні ті або інші засоби виробництва (верстати,

допоміжне устаткування, матеріали, інструменти, інвентар тощо), кадри, виробничі приміщення з певними характеристиками, дороги, спорудження та інші ресурси, виробнича система здатна в тому або іншому ступені задовольняти потреби й запити потенційних покупців, що постійно змінюються.

Із закономірності цілісності систем витікає, що в результаті взаємодії всіх складових системи ресурсів досягається ефект цілісності, тобто можуть бути одержані нові властивості, якими кожний окремих вид ресурсу не володіє. Наприклад, не можна вчасно вивести на потрібний сегмент ринку товар, що відповідає його вимогам, не маючи у своєму розпорядженні відповідні ресурси всіх видів: можливості застосовуваного устаткування, можливості використання технології, кваліфікаційні можливості кадрів тощо. І, навпаки, кожний окремих ресурс не може розкритися повністю поза зв'язком з іншими ресурсами: можливості, які притаманні верстатам, не можуть бути реалізовані без відповідної кваліфікації працівників, без застосування відповідних основних і допоміжних матеріалів, без необхідних характеристик виробничих приміщень.

Тепер, коли є досить чітке уявлення про поняття "внутрішні резерви підприємств", варто поглянути на них з позицій цілей підприємства. У зв'язку із цим виникає необхідність докладніше зупинитися на понятті "цілі підприємства".

У широкому розумінні виявлення внутрішніх резервів пов'язане з формуванням оцінки, тобто узагальнюючого висновку про наявність і величину резервів підвищення ефективності виробництва і якості роботи. Інакше кажучи, оцінка господарської діяльності може бути не тільки оцінкою її результатів, але й містити в собі оцінку резервів. Якщо перша характеризує досягнутий рівень розвитку виробничого об'єкта, то друга показує можливості підвищення цього рівня, які не були використані в минулому, але можуть бути реалізовані в майбутньому періоді. Формування оцінки результатів діяльності виробничого об'єкта й оцінки резервів є самостійними, але тісно зв'язаними завданнями економічного аналізу. Оцінка результатів є вихідним пунктом проведення дослідження з виявлення й виміру резервів підвищення ефективності виробництва і якості роботи, тобто рішення завдання оцінки результатів, може бути зроблено й без дослідження резервів поліпшення функціонування виробничого об'єкта. Іншими словами, оцінювання результатів є попереднім етапом аналізу резервів підвищення ефективності виробництва і якості роботи, у той час як оцінювання цих резервів може й не вироблятися в процесі дослідження господарської діяльності, спрямованого на формування її оцінки.

Разом з тим, було б помилковим затверджувати, що оцінка результатів господарської діяльності є першим кроком в аналізі резервів підвищення його ефективності, оскільки оцінка – відбиття ступеня відповідності заданої мети. Отже, перш ніж приступати до етапу оцінки результатів діяльності, підприємство повинне визначити найважливіші господарські цілі.

Важко точно виділити області, у яких керівництву варто визначати мету. Авторитети в цій області затверджують, що мета повинна бути встановлена для кожного виду діяльності, які, на думку компанії, є важливим і виконання якого вона хоче спостерігати й вимірювати [8].

Цілі можуть бути задані як в абсолютному, так і у відносному вираженні й можуть характеризувати прибутковість, ринки, продуктивність, продукцію, фінансові ресурси, виробничі потужності, дослідження й впровадження нововведень, організації, людські ресурси, соціальну відповідальність та ін.

Цілі повинні мати низку характеристик, найважливішими з яких є такі:

- конкретність і вимірність (дозволяє створити чітку базу для відліку наступних рішень і оцінки ходу роботи);
- орієнтація в часі (коли повинен бути досягнутий результат);
- досяжність цілей (якщо цілі недосяжні, прагнення працівників до успіху буде заблокована і їхня мотивація ослабне);
- відповідальність (кожна мета повинна виходити від конкретного керівника, що бере на себе генеральний контроль цієї мети);
- взаємно підтримуючі цілі (тобто дії й рішення, необхідні для досягнення однієї мети, не повинні заважати досягненню інших цілей).

Перелік цілей перегукується з переліком ресурсів і базується на них. Слід зазначити ще раз, що строки виконання цілей залежать від можливості прискорення їхнього досягнення, тобто від вишукування й реалізації внутрішніх резервів. Так, наприклад, якщо підприємство визначило серед своїх основних цілей збільшення обсягу виробництва, то йому, в першу чергу, варто звернути увагу на резерви технічні, технологічні й кадрові, тобто ті, які базуються на ресурсах, що безпосередньо приймають участь у виробництві продукції. Якщо ж підприємство ставить своєю метою підвищення продуктивності праці, то в поле зору при розгляді резервів попадають кадрові й технологічні резерви.

Висновки. Таким чином, під внутрішніми резервами слід розуміти можливості прискорення господарських цілей підприємства за певний період часу за рахунок використання власних виробничих ресурсів. Варто підкреслити ще раз те, що, коли мова йде про досягнення цілей у певний період часу (без прискорення), то пошук резервів не є необхідним, а наявні ресурси дозволяють виконати це завдання. Коли ж виникає необхідність прискореного досягнення цілей, то виникає й необхідність пошуку резервів за відповідними ресурсами. Дефіцит ресурсів у цьому механізмі може трактуватися як фактор, що здійснює вплив на терміни досягнення цілей.

Література

1. Авдеенко В.М. Производственный потенциал промышленного предприятия / В.М. Авдеенко, В.А. Котлов. – М. : Экономика, 1989. – 239 с.
2. Бороненко С.А. Экономический анализ – основа поиска резервов / С.А. Бороненко, Ю.Г. Бондарь. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 215 с.
3. Литвицкий В.Ф. Повышение эффективности производства и его резервы / Литвицкий В.Ф. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 156 с.
4. Маркин Ю.Г. Анализ внутрипроизводственных резервов / Маркин Ю.Г. – М. : Финансы и статистика, 1991. – 315 с.
5. Скоморохов Р.В. Производительность труда: резервы роста / Скоморохов Р.В. – М. : Знание, 1989. – 49 с.
6. Тимошенко Л.М. Проблемы интенсификации использования производственных ресурсов / Тимошенко Л.М. – К. : Вища школа, 1985. – 86 с.
7. Лопатников Л.И. Популярный экономико-математический словарь / Лопатников Л.И. – М. : Знание, 1990. – 306 с.
8. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента / Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. ; пер. с англ. – М. : "Дело". 1992. – 510 с.

Надійшла 09.10.2011

УДК 339.13

Є. О. ГОЛИШЕВА
Сумський державний університет

ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ СПОЖИВЧОГО КАПІТАЛУ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті розглядаються існуючі підходи до оцінки споживчого капіталу. Запропонована авторська система показників діагностики споживчого капіталу на промисловому підприємстві.

It is discussed current approaches to assessing customer capital in the article. It is proposed author's system indicators of the diagnosis of customer capital for an industrial enterprise.

Ключові слова: споживчий капітал, оцінка, діагностика, показники.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні відбуваються істотні зміни умов ведення бізнесу. Зменшується роль матеріальних фондів та підвищується значення інтелектуальних ресурсів у діяльності компаній. У періоди економічного спаду та кризових процесів підприємства зі сталими, стабільними та довготривалими відносинами з економічними контрагентами стають більш конкурентоспроможними. Взаємовідносини з економічними контрагентами складають основу споживчого капіталу підприємства. Управління споживчим капіталом допомагає знизити витрати на залучення нових клієнтів та партнерів і підвищити прибутки підприємства за рахунок використання у своїй діяльності постійних зв'язків із економічними контрагентами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням сутності споживчого капіталу як структурного елементу інтелектуального капіталу присвячені праці таких вчених, як Едвінсон Л. [1], Кендюхов О.В. [2], Леонтьев Б.Б. [3], Селезньов Є.М. [4, 5], Стюарт Т. [6], Пічугіна М.А., Жигалевич Ж.М. [7], Свейбі К.-Е. [8], Брукінг Е. [9], Диба В.М. [10], Ілляшенко С.М. [11], Проніна І.В. [12]. Проблеми та методичні підходи до оцінки споживчого капіталу у складі інтелектуального капіталу були здійснені Кендюховим О.В. [2, 13], Бендіковим М. та Джамай Є. [14], Едвінсоном Л. [2, 15, 16], Журавльовою І.В. [17] та Ілляшенко С.М. [18].

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Однак недослідженими до сьогодні лишаються питання діагностики стану споживчого капіталу як окремого об'єкту управління на підприємстві.

Тому метою даної роботи є формулювання сутності споживчого капіталу і його складових, аналіз існуючих теоретико-методичних підходів до оцінки та розроблення власної системи показників діагностики.

Виклад основного матеріалу. Проаналізувавши існуючі погляди на трактування сутності споживчого капіталу [1–12], автор пропонує власне визначення. Споживчий капітал – це сукупність стабільних та довготривалих відносин підприємства з економічними контрагентами, управління якими сприяє зменшенню витрат та збільшенню прибутку в процесі діяльності підприємства.

У питанні визначення структури споживчого капіталу пропонується удосконалити підхід Ілляшенка С.М. [11], який розділяє складові інтелектуального капіталу на ресурси та потенціал. Тому до складових споживчого капіталу автор відносить наступні елементи (рис. 1).

Визначивши сутність та структуру споживчого капіталу, можна перейти до його оцінки. Більшість вчених не виділяють споживчий капітал як окремий об'єкт діагностики на підприємстві. Їхня методика